

**UNIVERSITATEA „OVIDIUS” DIN CONSTANȚA
ȘCOALA DOCTORALĂ DE ȘTIINȚE UMANISTE
DOMENIUL DE DOCTORAT FILOLOGIE**

**MARELE RĂZBOI ÎN CONTEXTUL LITERATURII ROMÂNE
ȘI EUROPENE: CONFRUNTAREA EMOȚIILOR
REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT**

Conducător de doctorat

Prof.univ.dr. habil. MITCHIEVICI Angelo

Student-doctorand

MIHAI Sorin

CONSTANȚA, 2024

CUPRINS

INTRODUCERE.....	1
1. ABORDĂRI ISTORICE ALE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL.....	25
1.1. Lucian Boia, despre tragedia istoriei.....	26
1.2. Interpretări în istoriografia Marelui Război.....	33
1.2.1. Istorii ale contemporanilor Marelui Război.....	37
1.2.1.1. Militarul istoric Basil Liddell Hart.....	38
1.2.1.2. Luigi Albertini: aroganța Austro-Ungariei și declanșarea războiului.....	41
1.2.1.3. Elie Halévy și interpretarea emoțiilor care au generat Marele Război.....	46
1.2.2. La 50 de ani de la Marele Război.....	53
1.2.2.1. Controversa lui Fritz Fischer cu privire la obiectivele Germaniei.....	54
1.2.2.2. Pierre Renouvin: culpa orgoliilor.....	61
1.2.2.3. Emoții colective și reacții individuale, în viziunea lui John Terraine.....	68
1.2.2.4. Marc Ferro – puseuri afective în Marele Război.....	72
1.2.3. Istoria culturală de la finalul secolului al XX-lea.....	78
1.2.3.1. Recuperări literare în istoria lui Paul Fussell.....	78
1.2.3.2. Pierderea identității în No Man's Land: Eric Leed.....	81
1.2.3.3. James Joll și contextul cultural care a provocat Primul Război Mondial.....	85
1.2.3.4. George L. Mosse și Mitul Experienței Războiului.....	89
1.2.3.5. Cultura războiului forțează decizii: John Keegan, Primul Război Mondial.....	94
1.2.4. Istoriografia Marelui Război la centenar.....	98
1.2.4.1. Ce ar fi fost dacă...? Istoria contrafactuală a lui Niall Ferguson despre tragedia războiului.....	98
1.2.4.2. Reconfigurări ale perspectivelor: Hew Strachan.....	102
1.2.4.3. Cum, și nu de ce, s-a întâmplat? Somnambulii lui Christopher Clark în luptă.....	105
1.2.4.4. Adam Hochschild: împotrivirea față de Marele Război și lupta pentru a încheia toate războaiele.....	108
1.2.4.5. Reconsiderarea marilor teme ale Marelui Război: Peter Hart.....	111

2. RECEPTARE EMOȚIONALĂ A MARELUI RĂZBOI.....	117
2.1. Artele vizuale și Marele Război.....	121
2.2. Emoțiile Marelui Război în textele nonficionale.....	125
3. UNIVERS AFECTIV ÎN ROMANELE INSPIRATE DE PRIMUL RĂZBOI MONDIAL.....	155
3.1. Emoții - emblemă și emoții de nișă.....	163
3.2. Emoții „lăsate la vatră”.....	165
3.3. Contraofensiva reacțiilor umane.....	167
3.4. Linii de apărare ale frontului afectiv.....	170
3.5. „Războiul de uzură” al adaptării la noua realitate.....	172
3.6. Noul eroism.....	176
3.7. Spectacularul teatrului de luptă.....	180
3.8. Retragera în spații securizante.....	185
3.9. Ambuscade afective.....	189
3.10. Emoții în confruntare.....	193
3.11. Insigne-simbol ale câmpului afectiv.....	196
3.12. În tranșeele deziluziei.....	199
3.13. Comandament de criză pentru profilaxia disperării.....	204
3.14. Unda de șoc a fricii.....	209
4. LIVIU REBREANU - PĂDUREA SPÂNZURAȚILOR.....	218
4.1. Emoții - emblemă și emoții de nișă (situația politică din Europa Centrală/ din Balcani).....	228
4.2. Emoții „lăsate la vatră” (demitizări/ destructurări ale convingerilor în timpul războiului).....	232
4.3. Contraofensiva reacțiilor umane (rigoarea militară și emoțiile combatanților).....	236
4.4. Emoții în confruntare (emoțiile învingătorului față de cei cucerțiți).....	244
4.5. Ambuscade afective (puncte de tensiune în conflictul mondial).....	246
4.6. Retragera în spații securizante (remedii pentru trauma războiului).....	252
4.7. Linii de apărare ale frontului afectiv (înfruntarea dintre generații).....	254
4.8. „Războiul de uzură” al adaptării la noua realitate (recalibrări sufletești).....	260
4.9. Noul eroism (supraviețuirea în Marele Război).....	264
4.10. În tranșeele deziluziei (blocajul afectiv).....	267
4.11. Insigne-simbol ale câmpului afectiv (înșelarea așteptărilor la revenirea acasă).....	270
4.12. Comandament de criză pentru profilaxia disperării (atitudinea față de represalii).....	274

5. CEZAR PETRESCU – ÎNTUNECARE.....	279
5.1. Emoții - emblemă și emoții de nișă (efuziunea de început).....	290
5.2. Emoții în confruntare (reacții la curente propagandistice).....	293
5.3. Spectacularul teatrului de luptă (impactul afectiv al războiului modern).....	305
5.4. Emoții „lăsate la vatră” (adaptarea la viața din timpul războiului).....	307
5.5. În tranșeele deziluziei (demoralizarea creată de eșec).....	318
5.6. Comandament de criză pentru profilaxia disperării (distorsionarea realității sub efectul traumei).....	325
5.7. Noul eroism (subterfugii afective pentru asumarea unui rol în război).....	327
5.8. „Războiul de uzură” al adaptării la noua realitate (speranța regăsirii normalității).....	330
5.9. Linii de apărare ale frontului afectiv (disimularea angoasei).....	334
5.10. Ambuscade afective (nevoia de validare în marasmul războiului).....	337
5.11. Retragerea în spații securizante (convalescența emoțiilor).....	340
5.12. Contraofensiva reacțiilor umane (terapie pentru idealism).....	343
5.13. Insigne-simbol ale câmpului afectiv (eșecul readaptării la societate).....	351
CONCLUZII.....	357
BIBLIOGRAFIE.....	365

Cuvinte-cheie: *universul emoțiilor, Marele Război, afecte, istoria emoțiilor, impact afectiv*

Prin teza de doctorat *Marele Război în contextul literaturii române și europene: confruntarea emoțiilor*, ne-am propus să evidențiem universul afectiv conturat în anii Primului Război Mondial, care a marcat evoluția umanității odată cu începutul secolului al XX-lea. Acest demers este relevant pentru înțelegerea transformărilor survenite la nivel cultural, dar și la nivelurile social, economic, politic etc., transformări care au ecouri și după mai bine de 100 de ani de la momentul istoric din primul sfert al veacului trecut. În privința războaielor mondiale, în conștiința publică cel de-al doilea pare să fi căpătat o mai mare notorietate, fapt explicabil, printre altele, prin impactul emoțional produs de numărul mai mare de victime, dar și de o mai puternică expunere mediatică a atrocităților, creată îndeosebi prin propagandă și sprijinită de materialul documentar mult mai bogat, datorat dezvoltării mijloacelor de transmitere a informației audio-vizuale. Însă legătura făcută de istorici cu privire la cauzele celor două războaie mondiale, controversale actuale cu privire la evenimentele Marelui Război și impactul afectiv care a schimbat atitudinea față de conflictele armate sunt câteva argumente pentru importanța studierii universului emoțional conturat în anii 1914-1918.

Prin acest demers, ne-am propus să evidențiem legătura dintre interpretarea istorică și textul nonficțional și literar, identificând trăsăturile câmpului emoțional specific epocii istorice. Selectarea textelor creează o hartă europeană a afectelor contemporanilor evenimentelor Marelui Război, comparând trăirile acestora în raport cu tragedia pe care au traversat-o. În egală măsură, lucrarea își propune să evidențieze faptul că Primul Război Mondial a avut impact similar, în peisajul afectiv românesc, cu cel resimțit în întreaga lume. Structura tezei se sprijină pe cinci capitole. Primul dintre acestea, **ABORDĂRI ISTORICE ALE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL**, urmărește relația dintre istorie și ficțiune și prezintă o selecție din istoriografia din cei mai bine de 100 de ani de la Marele Război, insistând asupra momentelor istorice semnificative ale conflagrației, dar și asupra universului emoțional al epocii, evidențiat de istorici. Astfel, am stabilit corelații între viziunea istoricilor asupra războiului și oglindirea conflagrației mondiale în textele literare, puntea de legătură fiind reprezentată de universul afectiv conturat. Acest periplu prin istoriografia Marelui Război este necesar pentru a sintetiza emoțiile emblematiche ale începutului de secol al XX-lea, dar și pentru a evidenția cum a fost receptat acest eveniment istoric de-a lungul vremii.

Al doilea capitol al tezei, denumit **RECEPTARE EMOTIVĂ A MARELUI RĂZBOI**, aprofundează discuția despre universul afectiv, pornind de la o scurtă explicare a semnificației emoțiilor și a mecanismelor de identificare a acestora în raport cu epoca de început de secol al XX-lea. Impactul asupra artelor vizuale evidențiază legăturile care se stabilesc în transmiterea mesajului spre public de către textele nonficionale, textele literare și producțiile cinematografice. Filmele care au devenit ecranizări ale unor romane de succes indică interesul publicului pentru textele literare inspirate de epoca Primului Război Mondial, interes care nu s-a pierdut odată cu trecerea anilor. Jurnalele, mărturiile, memoriile generației contemporane cu Primul Război Mondial au fost folosite ca surse de informare și de către istorici și devin concludente pentru evoluția afectelor umanității.

Analiza paralelă a emoțiilor generației Marelui Război evidențiază experiențele comune care generează reacții afective ce devin influență culturală. Am prezentat texte nonficionale aparținând unor nume marcante din epocă, precum Ernst Jünger, Regina Maria, Alexandru Averescu, I.G. Duca, George Topîrceanu, Grigore Romalo, însă și mărturii ale unor contemporani cu Marele Război care nu sunt la fel de cunoscute: Lawrence Bodley, Marcel Fontaine, Gerhard Velburg, Gheorghe Caracaș, Filip-Lucian Iorga, Gabriel-Dumitru Culcer. De asemenea, momentele cruciale ale războiului sunt marcate și de discursuri oficiale ținute de conducătorii vremii: Kaizerul Wilhelm al II-lea, Împăratul Franz Joseph, președintele Raymond Poincaré. În spațiul politic românesc, Regele Ferdinand I se adresează poporului în 15 august

1916. În momentele retragerii în Moldova, discursul patriotic al lui Nicolae Iorga este menit să revitalizeze afectiv o națiune resemnată, dezamăgită de propriul eșec. Corespondența Regelui George V, a Reginei Mary de Teck a Marii Britanii, a lui sir Winston Churchill surprinde gândurile acestora, evocă o stare emoțională generalizată a momentului.

Prezentarea comparativă a universului afectiv este continuată în cel de-al treilea capitol, UNIVERS AFECTIV ÎN ROMANELE INSPIRATE DE PRIMUL RĂZBOI MONDIAL. Ne-am oprit numai la câteva romane, atât din literatura română, cât și din cea europeană, incluzând aici și romanul lui Ernest Hemingway, al cărui personaj luptă pe fronturile din Italia. Cele 12 romane devin o hartă a literaturii europene inspirate de Marele Război: Hortensia Papadat-Bengescu (*Balaurul*), Camil Petrescu (*Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*), Cezar Petrescu (*Întunecare*), Liviu Rebreanu (*Pădurea spânzuraților*), Mihail Sadoveanu (*Strada Lăpușneanu*), Richard Aldington (*Moartea unui erou*), Henri Barbusse (*Focul*), Jaroslav Hašek (*Peripețiile Bravului Soldat Švejk*), Ernest Hemingway (*Adio, arme*), Erich Maria Remarque (*Nimic nou pe Frontul de Vest*), Joseph Roth (*Marșul lui Radetzky*) și Arnold Zweig (*Școala Verdunului*). În acest capitol, am identificat și grilă de lectură a emoțiilor care, ulterior, va fi aplicată pentru interpretarea detaliată și particularizată a universului afectiv propus de două romane de referință din literatura noastră, anume *Întunecare*, de Cezar Petrescu și *Pădurea spânzuraților*, de Liviu Rebreanu. Astfel, am identificat în romanele interpretate în paralel *Emoții emblemă și emoții de nișă*, *Emoții „lăsate la vatră”*, *Contraofensiva reacțiilor umane*, *Linii de apărare ale frontului afectiv*, *„Războiul de uzură” al adaptării la noua realitate*, *Noul eroism*, *Spectacularul teatrului de luptă*, *Retragerea în spații securizante*, *Ambuscade afective*, *Emoții în confruntare*, *Insigne-simbol ale câmpului afectiv*, *În tranșeele deziluziei*, *Comandament de criză pentru profilaxia disperării*, *Unda de șoc a fricii*.

Al patrulea și al cincilea capitol ale tezei aprofundează destinele personajelor din două dintre aceste romane, destine pe care le considerăm emblematice pentru generația pierdută. Destinul lui Apostol Bologa, dar și cel al lui Radu Comșa sunt destine ale generației pierdute. Ceea ce în mod evident îi aseamănă este neputința de a se adapta la realitatea cruntă a războiului. Asemenea lor a fost o întreagă generație. LIVIU REBREANU - *PĂDUREA SPÂNZURAȚILOR*, cel de-al patrulea capitol al tezei, urmărește traseul emoțional și destinul protagonistului Apostol Bologa, în raport cu lumea războiului, pentru a proba calitatea eroului rebrenian de exponent al timpurilor cărora le aparține. Demersul nostru este sprijinit atât de confesiunile autorului, din interviurile acordate cu privire la acest roman, cât și de opinii exegetice exprimate de G. Călinescu, Tudor Vianu, Ovid. S. Crohmălniceanu, Ion Rotaru, Eugen Lovinescu, Paul Georgescu, Petru Mihai Gorcea, Al. Protopopescu, I. Negoîtescu, Nicolae Manolescu, Mihai

Zamfir, Mircea Muthu, Mircea Tomuș. Plecând de la aceste perspective ale analizei critice, am aplicat grila de lectură a interpretării emoțiilor, evidențiind legătura dintre trăirile lui Apostol Bologa și universul afectiv conturat prin abordarea comparativă a celor 12 romane, din capitolul anterior, dar și prin concluziile parțiale oferite de capitolele anterioare. Apostol și, asemenea lui, mulți alți combatanți, caută un sens al existenței în lumea războiului. Emoțiile refuzate le redefinesc universul afectiv, declanșând mecanismele de salvare a propriei ființe. Malaxorul războiului anulează stările de aparent echilibru prin inducerea altor stări de criză existențială. Se declanșează drama interioară care necesită o rezolvare abruptă. Renegocierile sufletești nu mai permit stări latente, de amânare a unei decizii sau poziționări ambigue față de criza emoțională parcursă. Asemenea multor alți combatanți, Apostol Bologa începe să înțeleagă faptul că universul războiului și-a pus definitiv amprenta asupra, iar o reintegrare în lumea pe care a părăsit-o când a pornit spre front este imposibilă, căci nu poate să se conformeze vechilor reguli ale existenței sale în comunitate. Blocajul afectiv solicită soluții pentru supraviețuirea conștiinței, iar acestea ajung să echivaleze cu anularea propriei ființări.

Al cincilea capitol al tezei, CEZAR PETRESCU – *ÎNTUNECARE*, își propune să completeze imaginea generației Marelui Război, din perspectiva emoțiilor care au marcat-o, prin experiențele parcurse de protagonistul Radu Comșa. Ca în cazul romanului rebrenian, trecerea în revistă a interpretărilor critice stabilește câteva repere de analiză inițiază discuția cu privire la structura afectivă a protagonistului, care va fi extrapolată prin raportare la lumea căreia îi aparține. Mărturisirea lui Cezar Petrescu, că și-a propus să transpună în text lumea în care trăiește, îi conferă romanului capacitatea de a reconstitui imaginea societății românești din epocă. Din analiza critică, am reținut opiniile unor exegeți precum Mircea Eliade, Pompiliu Constantinescu, G. Călinescu, E. Lovinescu, Al. A. Philippide, Perpessicius, Ov. S. Crohmălniceanu, Tudor Vianu, Nicolae Manolescu, Al. Piru. Meritele atribuite lui Cezar Petrescu sunt, cu precădere, legate de faptul că a reușit să surprindă atmosfera Marelui Război și a anilor ce i-au urmat, oferind o imagine verosimilă a acelor vremuri. Protagonist este, în acest roman, războiul, iar autorul construiește această lume într-o manieră verosimilă, apropiată de cea pe care o zugrăvesc și gazetele vremii.

Pierderea iluziilor cu care se pornise la luptă, desensibilizarea în fața atrocităților, suferința fizică și emoțională determină nevoia de justificare a sacrificiului personal. Comșa crezuse, precum Apostol Bologa, rolul său este de a-și împlini datoria de soldat. Tot ca Bologa, va înțelege că această convingere nu este compatibilă cu războiul modern, în care misiunea cea mai importantă a combatantului este să supraviețuiască. Ei sunt victime ale unei înțelegeri epopeice, pentru care nu există soluții date de experiențele anterioare. Crescuți într-o societate

care îl obliga pe militar să fie curajos, să fie „bărbat”, ajung să cunoască traume emoționale pe care nu le înțeleg pentru că nimeni nu le mai trăise. Pentru a nu trăi cu senzația că sacrificiul lor este în van, își imaginează că momentul istoric în care se situează marchează începutul unei transformări fundamentale a societății, iar ei sunt pionierii acestei revoluții de mentalitate. Drama lui Comșa este și mai puternică atunci când înțelege că societatea postbelică preferă să se vindece de trecut, să își reia vechile deprinderi și reguli. Frustrarea foștilor luptători pentru țară se acumulează, însă pornirile lor revoluționare se lovesc de inerția lumii în care încearcă să se reintegreze. Protagonistul lui Cezar Petrescu ilustrează drama generației pierdute cu privire la neputința de a-și găsi locul în lumea de care s-a desprins în perioada războiului.

Recuperarea afectelor unei anumite epoci implică în mod concomitent o defragmentare și o reconfigurare a tabloului emoțional. Demersul inițial, de identificare a emoțiilor reverberate în timp care s-au imprimat în straturile de adâncime ale conștiinței colective, a oferit, prin cercetare, o grilă de lectură a emoțiilor Marelui Război și, concomitent, o imagine de ansamblu a emoțiilor care au devenit „bun comun”. Atitudinile pacifiste postbelice, revendicate mai ales în Franța, devin o constantă în politica și în diplomația Marii Britanii și a SUA în anii 1920-1930. Eforturile de găsim a căii pașnice de rezolvare a unui alt eventual conflict, formele instituționalizate ale acțiunilor umanitare, reacții rapide și vehemente la nivel internațional față de agresiunea asupra altor state sau asupra unor populații marginalizate devin o constantă a politicii moderne. În același timp, în artă și în unele direcții filosofice se ajunge după război la experimentarea unor realități alternative, a idealizării sau, în contrast, la pierderea încrederii în umanitate, inclusiv la ideea anihilării propriei ființe. Discursul public interbelic abundă în elemente de limbaj violent, iar media este invadată de imagini agresive, semnalând dezumanizarea și sentimentul devalorizării vieții umane.

În egală măsură, pentru mulți veterani războiul a devenit normalitatea, anii îndelungați petrecuți în lupte amprentându-le iremediabil psihicul. Violența devine o constantă în societate. Iau amploare mișcările naționaliste, care se extind tot mai mult în Europa interbelică. Într-un astfel de climat capătă importanță perspectiva subiectivă și experiențele emoționale care ajung principal mijloc de comunicare artistică, exemplu grăitor fiind expresionismul. Militantismul sub umbrela socialism-comunismului sau a capitalismului, nostalgia vechii orânduiri, vechea glorie, pierdută, activează mitul conducătorului națiunii, capabil să reînvie statutul hegemonic al poporului său și să îi valorifice calitățile care îl așază mai presus de celelalte nații. Societatea suferă schimbări dramatice, deoarece s-a desprins ireconciliant de vechile norme, cutume, valori. Dadaismul se manifestă ca protest al generației contemporane cu Marele Război împotriva valorilor clasice. Nonsensul, hazardul, nonconformismul și arbitrariul sunt ridicate la

rang de artă. Atracția creată de lumea tehnologiei va duce la o și mai rapidă evoluție industrială după război. În paralel, dezvoltarea mijloacelor de comunicare în masă creează schimbări însemnate în practicile culturale. Spectacolul cinematografic, al televiziunii ia amploare. Conceptele tehnologice se infiltrează și în artă, care pune accentul pe funcționalitate, pe modernitate. În 1919 apare curentul artistic Bauhaus, în care arta și tehnologia se întâlnesc într-un stil minimalist; Art Déco se remarcă prin eclectism al stilului, prin optimismul viitorul tehnologic al lumii și prin strălucire. Jazzul, swingul sunt, de asemenea, manifestări ale schimbărilor tranșante, în privința gusturilor, ducând la standardizarea gusturilor și la consumul de masă.

Spectrul morții, devenit constantă a vieții în tranșee, uciderea în masă a unor întregi generații creează un extins cult al eroilor în societate. Cosmopolitismul, cultura transnațională se manifestă mai întâi prin atitudinea față de cei căzuți la datorie: cimitirele adună laolaltă nații, etnii, religii, atenuând prejudecățile și promovând manifestarea înțelegerii și a coeziunii. Practicile comemorative din timpul și după încheierea Primului Război Mondial vor fi obiect de studiu al unei adevărate istorii a doliului în anii ce vor urma. Emoțiile imprimate în textele literare care abordează tema primei mari conflagrații a lumii moderne sunt consonante cu cele care transpar din presa vremii, din documentele cu caracter istoric sau din studiile ulterioare despre Primul Război Mondial. Aceste emoții creează fluctuații majore, identificabile în dinamica socio-politico-economică care s-a manifestat la scurt timp după finalizarea conflictului armat, influențând definitiv parcursul omenirii. Conflagrația modernă a adus cu sine reconfigurarea scării de valori a umanității, a devoalat mecanismele cinice ale industrializării care s-au aplicat și războiului. Plecând de la încercarea de a descifra mesajul martorilor marii conflagrații, ajungem la emoțiile care au rezistat și s-au propagat în timp, ca reacție generalizată la provocarea traversată de umanitate în zorii celui de-al douăzecilea secol.

Într-o altă ordine de idei, pentru a putea ajunge la esența emoțiilor care au constituit inițial un caz particular, pentru ca apoi să devină contagioase, dând formă evenimentelor majore ale istoriei, au fost identificate „artefactele” ce s-au dovedit relevante, care au definit un pas important al omenirii. Analiza discursurilor oficiale, a articolelor de ziar, a jurnalelor intime scrise de cei care au fost implicați în conflagrația mondială, dar și a producțiilor artistice dovedește că acestea sunt creatoare de ideologii, făuritoare de concepții și prejudecăți, reflectări ale sinelui și ale contemporaneității în discurs, într-o complexă relație dintre emițător, receptor și context al comunicării. Pentru a cunoaște factorii care au condus la schimbările ideologice profunde produse după Marele Război, trebuie să avem, așadar, acces la *Istorie*. Însă aceasta este constituită de un amalgam de *istorii*, de interpretări și de reinterpretări aparținând în

principal cercetătorilor științifici, al căror demers nu poate fi eminentement obiectiv, fiind perimat de numeroase influențe specifice unor curente de analiză care au predominat în diferite perioade. Dacă *Istoria* ne parvine din perspectiva unor puncte de vedere particulare, atunci trebuie reconsiderate sursele care ar putea oferi acces la date cu privire la influența pe care au avut-o evenimentele asupra celor care au fost contemporani acelei realități.

În ce a constat confruntarea emoțiilor în perioada Marelui Război? Omenirea a pierdut o perspectivă idealizată asupra conflictului armat și a cunoscut cinismul războiului modern. Conflagrațiile secolului al XX-lea au dovedit că vechile tactici de luptă, codurile cavaleresti ale înfruntării inamicului deveniseră desuete. De asemenea, propaganda de război și-a probat eficiența și și-a dezvoltat tehnici rafinate de persuasiune, dar și-a demonstrat și limitele în momentul în care mesajul s-a trivializat, nemaifiind acceptat de receptorii care au ales să decodeze realitatea detașându-se de discursul oficial. Cu toate acestea, experiența Primului Război Mondial a oferit informații utile pentru ca propaganda să devină tot mai eficace, dovezile putând fi culese din toată istoria politicii din 1918 până în prezent. Ceea ce astăzi definește discursul denumit *fake news* și-a dovedit pentru prima dată forța de impact în anii Marelui Război. Omenirea s-a desensibilizat ca urmare a anvergurii tragediei din anii conflagrației mondiale. Armele moderne au ucis milioane de oameni, iar moartea acestora a îndurerat milioane de familii, dar a creat și o altă perspectivă asupra morții în război. Numărul uriaș al victimelor a banalizat distrugerea în masă. Tot în Primul Război Mondial omenirea a luat contact cu lagărele de muncă, cu genocidul, cu acțiunile militare împotriva civililor, menite să descurajeze rezistența față de invadator. De aceea, războaiele secolului al XX-lea au căpătat un model de desfășurare a ostilităților, iar emoția publică a primit un orizont de așteptare care nu a implicat reacții imediate și vehemente. O amplă dezbatere cu privire la culpa declanșării conflictului armat, justificările aduse de fiecare stat beligerant a inițiat epoca *post-adevăr*, prin care justetea informației transmise ține tot mai mult de aprecierea receptorului, de opțiunile sale în alegerea adevărului convenabil și mai puțin de acuitatea și legitimitatea emitentului de mesaj.

Concluziile noastre, în raport cu anvergura tematicii abordate, pot să se oprească numai la o parte din emoțiile care alcătuiesc universul afectiv creat în perioada Marelui Război, care a influențat definitiv cei mai bine de 100 de ani de la acest eveniment istoric. Constelația emoțiilor care au definit epoca modernă reunește atât trăirile generației contemporane războiului, cât și felul în care a fost perceput ulterior. Chiar dacă reconstituirea acelei epoci este necesară și se impune o continuare a demersurilor cercetării, am putea să spunem că încercarea de a ne situa cât mai aproape de adevărul istoric este mai puțin importantă, cu adevărat relevantă fiind emoția pe care o transmite, peste timpuri, primul război modern din istoria omenirii.

BIBLIOGRAFIE (SELECTIV)

- ALBERTINI, Luigi. *The Origins of The War of 1914*. Vol. I-III, traducere în engleză și editare de Isabella M. Massey. London; New York; Toronto: Oxford University Press, 1952.
- ALDINGTON, Richard. *Moartea unui Erou*. Traducere și prefață de Radu Lupan. București: Editura pentru literatură universală, 1964.
- AUDOIN-ROUZEAU, Stéphane; Annette Becker. *Războiul Redescoperit: 1914-1918*. Trad. și note de Cristina Popescu, Elena-Tudora Duță ; pref. de Florin Țurcanu. București: Corint Books, 2014.
- BARBUSSE, Henri. *Opere Alese*. trad. de Radu Popescu. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1955.
- BARRETT, Lisa Feldman. *How Emotions are Made. The Secret Life of the Brain*. London: Pan Books, 2018.
- „Bernhard von Bülow on Germany’s «Place in the Sun» (1897).” *German History in Documents and Images*. Vol. 5. Wilhelmine Germany and the First World War, 1890-1918, https://ghdi.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=1371. Accesat în 20.02.2024.
- BOIA, Lucian. *Tragedia Germaniei: 1914-1945*. București: Humanitas, 2018.
- BOLTANSKI, Luc. *Distant Suffering. Morality, Media and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- BOURKE, Joanna. *Dismembering the Male: Men’s Bodies, Britain & the Great War*. London: Reaktion Books Ltd, 1999.
- BOWLBY, John. *O Bază de Siguranță: Aplicații Clinice ale Teoriei Atașamentului*. trad.: Alexandra Timofte. București: Trei, 2011.
- BRENDON, Vyvyen. *Primul Război Mondial 1914-1918*. trad. Daniela Mișcov. București: BIC ALL, 2003.
- BRODLEY, Lawrence. *A Soldier of the Empire: The Extra-Ordinary and Previously Untold and Partly Autobiographical History of SSM (1st Class) Ben Badcock, MC, ASC and the Inauguration and Award of “the First MC.”* Aylesbury, Buckinghamshire: Shieldcrest, 2013.
- BURKE, Peter. *History and Social Theory*. Ithaca, New York: Cornell University Press, 1993.

- . *What is Cultural History?* Ed. a 3-a. Cambridge, Medford: Polity Press, 2018.
- CARACAȘ, Gheorghe. *Din Zbuciumul Captivității*. pref.: Ion Bulei. București: Corint Books, 2016.
- CĂLINESCU, G. *Istoria Literaturii Române de la Origini până în Prezent*. ed. a doua, revăzută și adăugită. București: Minerva, 1986.
- CHIPER, Mihai. *Pe Câmpul de Onoare: o Istorie a Duelului la Români*. București: Humanitas, 2016.
- CHURCHILL, Sir Winston, Lady Clementine Churchill, Soames Mary. *Speaking for Themselves: the Personal Letters of Winston and Clementine Churchill*. London; New York: Doubleday, 1998.
- CLARK, Christopher. *Somnambulii – Cum A Intrat Europa în Război în 1914*. București: RAO, 2015.
- CONSTANTINESCU, Pompiliu. *Scrieri*. vol. IV, ediție îngrijită de Constanța Constantinescu, prefață de Victor Felea, București: Minerva, 1970.
- CROHMĂLNICEANU, Ovid. S. *Cinci Prozatori în Cinci Feluri de Lectură*. București: Cartea Românească, 1984.
- CULCER, Gabriel Dumitru. *Însemnările unui Aiurit*. Ediție limitată, îngrijită de Petre Culcer. Cluj-Napoca: IDEA și GLORIA. 2011.
- DUCA, I.G. *Amintiri Politice*. vol. I, München: Jon Dumitru-Verlag, 1981.
- DUNN, Charlotte. „The First World War in the Royal Archives.” *The Royal Family*, 1 Nov. 2018, www.royal.uk/first-world-war-royal-archives. Accesat în 06.01.2019.
- FAIRCLOUGH, Norman. *Language and Power*. Harlow: Longman Group UK Limited, 1989.
- FERGUSON, Niall. *Marele Război: 1914-1918*. trad. de Ioana Aneci, Iași: Polirom, 2021.
- FERRO, Marc. *The Great War. 1914-1918*. London and New York: Routledge Classics, 2002.
- FIRTH-GODBEHERE, Richard. *A Human History of Emotion. How the Way We Feel Built the World We Know*. London: 4th Estate, 2021.
- FISCHER, Fritz. *Germany's Aims in the First World War*. New York: W. W. Norton & Company, 1967.
- FONTAINE, Marcel. *Jurnal de Război. Misiune în România: Noiembrie 1916 – Aprilie 1918*. Trad. din franceză și postfață de Micaela Ghițescu. București: Humanitas, 2016.
- FRÉRIS, Georges. „Le Roman de Guerre.” *Neohelicon* **31**, 77–89 (2004). <https://doi.org/10.1007/s11059-004-0535-9>.
- FREVERT, Ute, et al. *Feeling political: Emotions and Institutions since 1789*. E-book, Palgrave Macmillan, 2022.

- . *Emotions in History: Lost and Found*. Budapest: Central European University Press, 2011.
- FURET, François. *Trecutul unei Iluzii. Eseu despre Ideea Comunistă în Secolul XX*. ed. I, trad. din franceză de Emanoil Marcu și Vlad Russo, București: Humanitas, 1996.
- FUSSELL, Paul. *The Great War and Modern Memory*. New York: Oxford University Press, 2013 edition.
- GEORGESCU, Paul. *Părerii Literare*. București: Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1964.
- GORCEA, Petru Mihai. *Nesomnul Capodoperelor*. București: Cartea românească, 1977.
- HALÉVY, Elie. *The World Crisis of 1914-1918: An Interpretation*. Oxford: Clarendon Press, 1930.
- HART, Basil Liddell. *History of the First World War*. London: Pan Books Ltd, 1972.
- HART, Peter. *The Great War: 1914-1918*. Londra: Profile Books, 2014.
- HAŠEK, Jaroslav. *Peripețiile Bravului Soldat Švejk*. trad. de Jean Grosu, ed. a 2-a, București: Art, 2016.
- HEMINGWAY, Ernest. *Adio, Arme*. traducere de Ionuț Chiva. Iași: Polirom, 2014.
- HOCHSCHILD, Adam. *To End All Wars: a Story of Loyalty and Rebellion 1914-1918*. Ed. First Mariner Books. Boston; New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2012.
- IORGA, Filip-Lucian. *Un Cântec de Lebădă. Vlăstare Boierești în Primul Război Mondial*. pref. de Ștefan S. Gorovei. București: Corint Books, 2016.
- JOLL, James; Gordon Martel. *The Origins of the First World War*, a patra ediție. London; New York: Routledge, 2023.
- JÜNGER, Ernst. *În Furtuni de Oțel*. Trad. din lb. germană și pref. de Viorica Nișcov. București: Corint Books, 2017.
- KEEGAN, John. *The First World War*. Toronto: Vintage Canada, 2000.
- KISSINGER, Henry. *Diplomația*. Trad.: Mircea Ștefancu, Radu Paraschivescu, București: BIC ALL, 2003.
- LEED, Eric J. *No Man's Land. Combat & Identity in World War I*. London; New York; New Rochelle; Melbourne; Sydney: Cambridge University Press, 2009.
- LOVINESCU, Eugen. *Istoria literaturii române contemporane*, vol. III, București: Minerva, 1981.
- MACMILLAN, Margaret. *The War That Ended Peace: the Road to 1914*. New York: Random House, 2013.
- MANOLESCU, Nicolae. *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc*. București: 100+1 GRAMAR, 1998.
- . *Istoria Critică a Literaturii Române. 5 Secole de Literatură*. Pitești: Paralela 45, 2008.

- MARIA, regina României. *Jurnal de Război*. vol. I-II; trad. din lb. engleză de Bărbulescu Anca; îngrijire ed. și pref. de Boia Lucian. București: Humanitas, 2016.
- MARINETTI, Filippo Tommaso. *Manifestele futurismului*, antolog., trad., introd., și note: Emilia David Drogoreanu. București: Art, 2009.
- MCALEER, Kevin. *Dueling: the Cult of Honor in Fin-de-Siecle Germany*. Princeton: Princeton University Press, 1994.
- MITCHIEVICI, Angelo. „Decadence of an Empire: War, Heroism and Derision.” *Neohelicon* (2018) 45: 83. <https://doi.org/10.1007/s11059-018-0433-1>.
- MOSSE, George L. *Fallen Soldiers: Reshaping the Memory of the World Wars*. New York: Oxford University Press, 1991.
- MUTHU, Mircea. *Liviu Rebreanu sau Paradoxul Organicului*. ed. definitivă, Cluj-Napoca: Școala Ardeleană, 2020.
- NEGOIȚESCU, I. *Istoria Literaturii Române*. vol. I (1800-1945), București: Minerva, 1991.
- NUSSBAUM, Martha C. *For Love of Country?*. Boston: Beacon Press, 2002.
- . *Not for Profit: Why Democracy Needs the Humanities*. Princeton; Oxford: Princeton University Press, 2010.
- OTU, Petre. *România în Primul Război Mondial*. București: Litera, 2019.
- PAPADAT-BENGESCU, Hortensia. *Balaurul*. Prefață de Gheorghe Crăciun, București: Editura Militară, 1986.
- PERPESSICIUS. *Mențiuni critice*. Vol. III, București: Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1936.
- PETRESCU, Camil. *Opere*. vol. 2, ediție îngrijită de Al Rosetti și Liviu Călin, note și variante de Liviu Călin, București: Minerva, 1979.
- PHILIPPIDE, Al. A. „«Întunecare», roman de Cezar Petrescu.” *Viața Românească. Revistă literară și științifică*, vol. LXXVII, anul XXI, 1929, pp. 269-271.
- PLAMPER, Jan. *The History of Emotions. An Introduction*. Trad. de Keith Tribe, ed. I, Oxford: Oxford University Press, 2015.
- PROTOPOPESCU. Al. *Romanul psihologic românesc*. București: Eminescu, 1978.
- REBREANU, Liviu. *Romane*, vol. 1, ediție și postfață de Nicolae Gheran, București: Cartea Românească, 1986.
- REMARQUE, Erich Maria. *Nimic Nou pe Frontul de Vest*. trad. de Ilinca Pandele, Sanda Munteanu. București: Adevărul Holding, 2010.
- RENOUVIN, Pierre. *Primul Război Mondial*. Traducere, argument, note de Lucia Popa, București: Corint, 2001.

- ROMALO, Grigore. *Carnete de Război: 1916-1917*. pref. de Dan Romalo; trad. din lb. franceză de Lia Decei, București: Corint Books, 2017.
- ROSENWEIN, Barbara H.; Riccardo Cristiani, *What is the History of Emotions?*. Medford: Polity Press, 2018.
- ROTARU, Ion. *Analize Literare și Stilistice*. București: Ion Creangă, 1972.
- ROTH, Joseph. *Marșul lui Radetzky*. trad. de I. Cassian-Mătășaru, prefața de I. Negoțescu. București: Editura pentru literatură universală, 1966.
- SADOVEANU, Mihail. *Strada Lăpușneanu. Oameni din Lună. Morminte*. București: Minerva, 1978, pp. 1-243.
- SIMKINS, Peter et. al. *Primul Război Mondial: Războiul Care Urma Să Pună Capăt Tuturor Războaielor*, cuv. înainte de Hew Strachan, trad. din engleză de Cora Radulian. București: Litera, 2019.
- SIMUȚ, Andrei. *Literatura Traumei. Război, Totalitarism și Dilemele Intelectualilor în Anii 40*. Cluj-Napoca: Casa Cărții de Știință, 2007.
- SLOTTERDIJK, Peter. *Mânie și Timp. Eseu politico-psihologic*. trad. de Andrei Anastasescu. București: Art, 2014.
- STRACHAN, Hew. *The First World War, Vol. 1: To Arms*. New York: Oxford University Press, 2001.
- TERRAINE, John. *The Great War*. Hertfordshire: Wordworth Military Library, 1997.
- TOMUȘ, Mircea. *Liviu Rebreanu: Cele Trei Mari Romane*. Florești: Limes, 2018.
- TOPÎRCEANU, George. *Amintiri din Luptele de la Turtucaia. Pirin Planina (Episoduri Tragice și Comice din Captivitate). Memorii de Război*. București: Humanitas, 2016.
- TUDURACHI, Adrian. „Arheologia unei Pasiuni Rebreniene: Rușinea.” *Caietele Sextil Pușcariu*, III, Cluj-Napoca: Scriptor, Argonaut, 2017.
- VELBURG, Gerhard. *În Spatele Frontului: Marele Război, Așa Cum L-Am Văzut Eu: Decembrie 1916 – Iunie 1918: Însemnările unui Soldat German în România Ocupată*. trad. din germană, introd. și note de Ștefan Colceriu, București: Humanitas, 2018.
- VIANU, Tudor. *Arta Prozatorilor Români*. București: Orizonturi, 2010.
- WINTER, Jay, editor. *The Cambridge History of the First World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
- ZAMFIR, Mihai. *Scurtă Istorie: Panorama Alternativă a Literaturii Române*. vol. 2, Iași: Polirom, 2012.
- ZWEIG, Arnold. *Școala Verdunului*. trad. de Eman. Cerbu, București: ESPLA, 1960.
- ZWEIG, Stefan. *Lumea de Ieri: Amintirile unui European*. București: Humanitas, 2021.